

# Літературна критика

Андрій Содомора

## “І КВАПИТЬСЯ ДУША ДОДОМУ...”: “СЛОВНИК МОВЧАННЯ” БОГДАНА СМОЛЯКА

Дивними бувають назви поетичних збірок; тієї ж, куди ввійшли вибрані поетичні твори Богдана Смоляка (лірика, драми, пісенні тексти), – чи не найдивніша: “Словник мовчання”. А втім хіба не з настоящего на роздумах мовчання народжується поезія, тим паче в нинішньому, сповненому каламутного багатослів’я, розхитаному децибелами світі? Хіба ж не кажемо: “Хто мовчить, той кричить”?.. Але поезію Богдана Смоляка годі назвати криком душі (крик – то такий крик), це тихий її голос, а тому такий зворушливий, багатий на барви й відтінки. Живий голос, бо живиться любов’ю поета до свого краю, до своєї малої вітчизни. Вона ж відповідає йому одвічним голосом своєї краси, провадить рятівною – щоб не розгубитись, не зневіритись, не піддатися звабам цього світу – стежкою повернення (“Я не відчалував печально...”): “І все ж в е р т а ю с я до Бугу – / струмком, що вірує у Буг...”.

А мала вітчизна Богдана Смоляка – то Кам’янецьчина, що над Бугом (сама назва ріки занурює в бездонні часові глибини). Хто загостить сюди й озирнеться, той не вигукне, як десь в екзотичних місцях: “Яка краса!”. Бо краса тут не впадає в очі – до неї треба йти. “Читай, сину, уважно, – пише Катон у своїх “Дистихах”, – бо читати і не вчитуватися – то *не почитати*”. Так і тут: дивитися й не дивуватися, слухати й не вслухатися – то не почитати красу своєї землі: *неба*, що над головою, *землі*, що під ногами, *води*, до якої хилимося спрагли тілом і душею.

“Не знаю, що таке краса”, – зізнається польський художник і мислитель Єжи Новосельський. У глибину того “незнання”, у його античні джерела дозволяє нам зазирнути ще одна його думка: “Краса не існує без добра, як і добро – без краси <...> Вважаю, що краса – поняття вище за добро”. То чи не тому у світі меншає добра, що людина в сучасних мегаполісах уже й неба над головою не бачить, землі під ногами не відчуває, водам, як у давнину, не кланяється?.. Краса, можна й так сказати, – це присутність Божественного у видимому світі, щоб людина, долучаючись до тієї присутності, відчуваючи її, переймаючись нею, оспівуючи її, ставала доброю, *щоби прозрівала* (“Прозріння”):

І коли відлетять журавлі,  
ой коли відлетять ненароком, –  
стане враз недосяжно високим  
небо нашої долі – землі.

Стане, додамо, і незглибимо тихим, бо журавлі – то передусім голос (“Чуєш, брате мій...”). Таким тихим, що почуємо скрик листочка, який пускається гілки (“Відплиття”):

Узявшись памороззю, скиби  
розорють душу хоч-не-хоч...  
Останній лист нечутно скрикне,  
пустившись дерева свого.  
Ковточок вітру спрагло вип’є  
і там, де висіють нове,  
затоне у глибокім скиб’ї –  
у незнищенність відпливе.

Про лист, який падає, стільки написано в європейській літературі, починаючи від Гомера, що всі ті поетичні рефлексії (лише про той лист!) склали б, напевно, об'ємну антологію. І все ж серед безлічі голосів не загубиться голос сучасного українського поета. Бо це його голос. Бо в ньому, у тому голосі, де так органічно поєднані образ і думка ("у незнищенність відпливе"), вчуваються і Лукрецій, і Овідій, і Б.-І. Антонич... Саме так: "відпливе", бо незнищенність – то вічний потік перевтілень, що визначив епічну тяглість "Метаморфоз", у які віддавна задивлена й заслухана Європа... Тло для голосу (саме голосу, а не галасу) – тиша. І те тло, як і сам голос, спостережній й чутній лише для зору і слуху душі:

Відголосили синьо сливи –  
вони уже не вишні.  
Сад, несподівано щасливий,  
молитву діє в тиші.  
Ще два-три яблука додолу  
зіскакують, зухвалі –  
і квапиться душа додому,  
а може, – далі.

Можна б і в цій мініатюрі, та й у будь-якій іншій, відчути, навіть побачити душу поета, бо ж із неї висновується голос, із якого й проступає внутрішній світ людини, її образ ("Скажи щось, щоб я тебе побачив"). Є тут пісенна поетика фрази з її солодкими й водночас ностальгійними, як обрії рівнинної Кам'яниччини, щемкими тонами – фрази, що своїми звуковими повторами, наче відлуннями, іде в далину, у вересневу синяву, снується субтильними струнами осені: "Відголосили синьо сливи...". Яюсь не випадає аналізувати її, звертати увагу на алітерації й асонанси ("с", "и"), на неквапний, наче завислий в осінньому рівноденні, мелодійний вірш... Хочеться просто побути у відтвореній словом вересневій днині, смакувати її всіма п'ятьма відчуттями, як оту – із Рильського ("У теплі дні збирання винограду...") чи з Рільке: "Так, Боже, літу час кінчать дари...". Справді, поезія – то єдність сенсу і звуку. А ще – відкритість. Талановита поезія дає читачеві не лише бажання, а й змогу йти, за обрієм бачити новий обрій. Кінцівка першої строфи ліричної мініатюри, над якою міркуємо, – це доторк до Космосу Шевченкового слова ("...молитву діяти до краю"); це образ щасливого, бо плід дає впору, дерева із першого Псалма (протилежність – "Пісня всохлого помаранчевого дерева" Гарсії Лорки); передостанній рядок – хоч би що мав на увазі поет – таки приведе (того, хто йде) до мудрості античних: "Поспішай до мене, але до себе – передусім", до своєї душі, до власного мікрокосму; відчуй гармонію частки із цілим, бо ж саме в цьому – щастя (с-частя), – переконували людину античні стоїки. Присутність античності, до речі, у збірці Богдана Смоляка то тут, то там несподівано і приємно здивує читача – зустріччю з Катуллом (його славетна й неперекладна у своїй стислості "Odi et amo" – *люблю й ненавиджу*): "закохався у тебе двічі – / у любов твою і... ненависть"; із грецьким мислителем Фалесом ("Пізнай самого себе"): "Душа стоїть сама перед собою, / спогадуючи небо наздогад"; із тим самим Овідієм, з іншими, кому завдячуємо тяглістю думок і почуттів.

Коли знову зайшла мова про авторів античних, то варто звернути увагу на особливо ціновану ними гру слів, на майстерне використання багатозначності слова, чим не так часто втішають читача сучасні поети. Повернімося до початку нашої поезії: "Відголосили синьо сливи – вони уже не вишні". Це, власне, те слово, що "засвітилось" у строфі, додало їй колористичного ефекту (кому ж бо на якусь мить не майне в думці: "Садок вишневий коло хати"?). Уже вони, ті сливи, не вишні, уже не на висоті, уже їм, як і яблукам, котрі ще лишилися на гіллі, забуті чи недосяжні, осипатись – додолу. І все ж – "Сад несподівано щасливий...". Щасливий, повторимо, своїм плодом, щасливий, бо й він – у величній гармонії божественних пісень, бо відлуння краси – пісня... Так, увиразнена голосом осіння горизонталь першого рядка

поглиблюється духовною – молитовною – вертикаллю (такі ж контрастні *фонічні* лінії, горизонталь і вертикаль, – в “Осінній пісні” Поля Верлена). Вона – це стежка повернення додому. Ця стежка, дарма що відтінена глибоким асонансом (*додолу*), стає високою, бо це вже – позаземні, де затирається межа поміж високим і глибоким, таїною вповиті обрїї: “і квапиться душа додому, / а може – *далі*”. І знову завдяки грі слів із затишку осіннього саду, зігрітого прощальним теплом осені, із того милого людині малого простору (*spatium breve* – у Горація) непомітно проступають космічні *далі*... Сумовита тональність обрамлює мініатюру; другий рядок в обох строфах пом’якшує той смуток умішкою: сливи, звісно ж, не вишні (гра слів – то таки гра!); яблука не просто падають, а “зіскакують додолу”. Голос осіннього саду, якщо так можна сказати, – хай сумовито, а таки всміхнений голос...

У поетичній фразі Богдана Смоляка вчуваються зворушливі нотки й народної пісні: у самих інтонаціях, мелодії вірша, зітхальному “ой”, що так увиразнило образ (чи звук?) журавлиного відлету (“ой коли відлетять ненароком”), в особливих, фольклорного забарвлення, римах, котрі нерідко звучать відлуннями-асонансами (“...з палат отих – падати”), у співучих, іще вагантській пісні властивих, внутрішніх римах (“Дерево віку”):

Листя зелене нині для мене,  
листя багряне вже не зів’яне.  
Листя зелене пісню поверне,  
долею стане листя багряне.

Стисло кажучи, “Словник мовчання” (у ньому – чимало цікавих неологізмів) – одна з тих поетичних збірок, які втішають доторком до рідного, у національний ґрунт закоріненого слова. Слово “доторк”, певно ж, нагадає читачеві ще й відому історію про Антея, про рятівне для нього (і для кожної людини!) торкання до землі. Де цього доторку бракне, де надто “сучасний” (“модерний”) автор утрачає зв’язок із рідною землею – там здебільшого вже не гра слів, не штука (“Життя коротке, але вічна штука”), а нестравне штукарство.

Є в Богдана Смоляка строфа, яка чи не найкраще дає нам зрозуміти глибинну заземленість (отже, і високість) його поезії, строфа, що стає своєрідним поетичним кредо автора:

І непросто зиму пережити.  
І непросто повернути мить.  
І непросто цей окраєць житній –  
власне серце –  
іншому вділити.

Справді, непросто повернути мить. Щоб її повернути, мусимо її *мати* (та ж не із засвітів – зі своєї душі її викликуємо). А щоб ті дорогоцінні, працею душі зібрані часові крихти, частку нашого духовного єства, “окраєць серця” вділити іншим, потрібно любити й шанувати слово, рідне слово, оволодівати чи не найважчим з усіх мистецтв – *поетичним*. Той окраєць серця – *житній* (“жити” й “жито” – етимологічно споріднені слова; рима й тут – вагома). Поезія Богдана Смоляка не для знудьгованих, хто перебирає наїдками. Наш поет міг би повторити слова Марціала з його епіграми: “Я б не хотів, щоб моїм читачем був ласун вередливий, – / Хочу такого, хто хліб ставить над ласощі всі”... “Словник мовчання” – для тих, хто ще пам’ятає запах печеного на живому вогні житнього хліба (“разовий, не панський хліб”, – згадуємо Франка). Згадуємо й Гете (“поет пахне землею”), а також нашого Опанаса Лобисевича, який іще до І. Котляревського зауважив: запах думок, висловлених рідною мовою, “єсть найсладчайший”. Запах хліба, запах думок... Чи не розвіюється те найпроникливіше, найностальгійніше, яке повертає людину до свого кореня (як Одіссея – до Итаки), тонке відчуття, чи не зникає воно в нинішньому світі, який глобалізується?... “Словник

мовчання” – одна з тих поетичних збірок, котрі нагадують нам, що й слово має корінь і що мусимо того кореня триматися, інакше бути нам безіменними – без коріння.

Звісно, колісниці часу, що нині вже й не гуркоче, а переходить в осине дзигчання “Формули-1”, – уже не зупинити. Але десь осторонь того рукотворного, розкрученого технізованою добою часу є інші, від яких відбилася людина, часові ритми, що пахнуть землею, сонцем і рясними дощами (“Колісниця”):

Вперіщить дощ – осінній фірман,  
і аж пригнуться ті ліси,  
де ми – вже віримо й не вірим –  
свої губили голоси.  
А далі – випрямляться рвучко,  
ожи́нним зором поведуть  
і – колісницю часу зрушать.  
І загуде під нею путь...

Віримо авторові (саме тому, що ні декларацій у нього не знайдемо, ані закликів), принаймні хочемо вірити, що таки випростаються ті ліси, а з ними й усі ми, хай у наших нащадках, переживши “зиму тривоги нашої”, – випрямимось, відшукаємо, очищені весняними дощами, свої – *зелені голоси*...

Отримано 29 червня 2011 р.

м. Львів



## Богдан Чепурко

### “СЛОВНИК МОВЧАННЯ” ЗАГОВОРИВ...

“Людина повна світлих ідеалів” (я додав би – совісті і правди супроти фальші...) – не боїться про себе мовити автор “Словника мовчання”, книжки вибраного, Богдан Смоляк. Ошатний томик у твердій палітурці побачив світ завдяки відважності Юрія Николишина (Львів: Апріорі, 2010. – 348 с., наклад – 1000 прим.). Видавнича передмова – не надто типове явище в наш час і, безперечно, щось більше за товариський жест успішного підприємця...

Богдана я знаю чотири десятиліття і сподіваюся дожити до його господарної Копи через неповних два повороти помірно-континентальних пір року, бо побратим – напередодні певних творчих підсумків: оглянувся, відсіяв дрібніше (язик не повертається сказати – кукіль чи полуку) та уклав своє поетичне зерно з найпотемніших закамарків душі в комірці перебраного – без особливої надії прийти до читача в усій повноті. А все ж дива трапляються. Доля пішла назустріч, і в підсумку багатостраждальний “Словник мовчання” заговорив із читачем.

Книжка має 9 розділів – своєрідний дев’ятисил: із-поміж інших, назви достосовані до Птаха, Ясена, Осені, Світанку, Землі й Неба та тремкого тривання Миті. Вступні 13 віршів озаглавлені “Самонапис” – це своєрідний синопсис авторської філософії, прогноз-огляд поетичної атмосфери й найголовніших станів його душі.

Як перевтілення книжок  
У безтілесність сивооку.  
Як погляду леткого шовк  
На темному єдвабі моху.